

ТМ	Г. XXXVIII	Бр. 4	Стр. 1425-1444	Ниш	октобар - децембар	2014.
----	------------	-------	----------------	-----	--------------------	-------

UDK 338.45.01(497.11)

Прегледни рад

Примљено: 11. 8. 2014.

Ревидирана верзија: 2. 9. 2014.

Одобрено за штампу: 24. 11. 2014.

Владислав Марјановић

Универзитет у Нишу

Економски факултет

Маја Марјановић

Ниш

ПОДСТИЦАЊЕ РАЗВОЈА ИНДУСТРИЈЕ КАО КЉУЧНА ДЕТЕРМИНАНТА СТРАТЕГИЈЕ РЕСТРУКТУРИРАЊА ПРИВРЕДЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Апстракт

Основни циљ реструктурирања привреде је квалитетна структурна трансформација и усмеравање привредне структуре ка њеном оптимуму. Оптимална привредна структура подразумева подједнак и складан развој свих сектора, који ће позитивно утицати на привредни раст, запосленост, продуктивност, конкурентност и уопште побољшати укупну перформансу националне привреде. Имајући у виду да је у Републици Србији привредна структура далеко од оптималне и да је током времена дошло до својеврсне ерозије индустријског сектора, подстицање развоја овог сектора је од изузетног значаја из више разлога: индустрија је покретач развоја и примарног, али и терцијарног сектора (како производно, тако и доходовно-зависног).

У раду се потенцира значај који индустријски сектор има за привреду Републике Србије и идентификују се кључне индустријске гране, чије би адекватно сагледавање довело до побољшања скоро свих макроекономских показатеља. У раду се посебно анализира предкризни период ради што прецизнијег извођења закључака и давања корисних сугестија у правцу идентификације пропульзивних индустријских грана.

Кључне речи: привредна структура, стратегија, сектори, индустрија, Република Србија

STIMULATION OF INDUSTRIAL DEVELOPMENT AS THE KEY DETERMINANT OF THE STRATEGY OF SERBIAN ECONOMIC RESTRUCTURING

Abstract

The primary aim of economic restructuring is a good structural transformation and the steering of economic structure towards its optimum. The optimal economic structure implies equal and harmonious development of all sectors, which will positively impact economic development, employment, productivity, and competitiveness, and generally improve the total performance of national economy. Given that the economic structure of Serbia is far from optimal and that the industrial sector in a way eroded over time, the stimulation of the development of this sector is extremely important for several reasons: industry is the driving force of development, but also of the primary and tertiary sectors (both manufacturing- and income-dependent).

This paper highlights the importance of the industrial sector for Serbian economy, and identifies the key industrial branches, the proper analysis of which would lead to improvement of almost all macroeconomic indicators. In addition, the paper specifically analyzes the pre-crisis period in order to draw precise conclusions and give useful suggestions towards identifying propulsive industry branches.

Key Words: economic structure, strategy, sectors, industry, Republic of Serbia

УВОД

Привреда Републике Србије има озбиљне структурне поремећаје, а као њихова последица јављају се негативне тенденције у платном билансу, запослености, регионалном развоју, расту бруто домаћег производа. С тим у вези је потребна свеобухватна стратегија развоја привреде Републике Србије на коју би морала да се наслања и стратегија реструктурирања привреде Републике Србије као једна од најзначајнијих парцијалних стратегија (Марјановић и Петровић-Рањеловић, 2012).

Процес реструктурирања мора да направи нову привредну структуру која ће омогућити стабилан и динамичан привредни раст, уз смањивање незапослености и повећање продуктивности у појединим секторима, а на тај начин и читаве привреде. Таква привредна структура ће заједно са побољшавањем конкурентности додатно утицати и на промену структуре спољне трговине и смањивати регионалне диспаритете.

Предмет истраживања овог коауторског рада јесте стратегија реструктурирања привреде Републике Србије и њене кључне детерминанте – подстицања развоја индустријског мега сектора. Основни циљ рада је идентификација кључних индустријских грана, чије би

подстицање у догледном временском периоду требало да доведе до значајнијег побољшања перформансе привреде Републике Србије. У раду ће се поред класичних метода анализе и синтезе, користити и историјски метод, метод SWOT и компаративне анализе.

Рад се састоји из три дела. У првом, аутори говоре о значају стратегије развоја, а посебно стратегије реструктурирања привреде Републике Србије. Ова стратегија би требало да базира на озбиљној SWOT анализи, како би могла у будућем периоду бити азбука за вођење квалитетне структурне политике Републике Србије.

У раду се, даље, у другом делу врло конкретно говори о основним циљевима, али и основним правцима у стратегији реструктурирања привреде Републике Србије.

У трећем делу је учињен покушај идентификације кључних индустријских грана, које би требало подстицати у процесу реструктурирања привреде Републике Србије. Једино ће подстицање развоја индустријског сектора довести до мултипликативних развојних ефеката на читаву привреду, јер ће се на тај начин подстицати развој како примарног, тако и хетерогеног терцијарног сектора.

ЗНАЧАЈ СТРАТЕГИЈЕ РЕСТРУКТУРИРАЊА ЗА ПРИВРЕДУ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Имплементирање основних циљева стратегије реструктурирања привреде Србије мора смањити структурне дисбалансе у привреди Републике Србије и покренути такву структурну трансформацију која ће структури привреде Републике Србије водити ка оптимуму.

Шта је то оптимална привредна структура? Одговори на ово питање могу бити различити и контрадикторни. За тај оптимум којем се тежи може се, рецимо, узети привредна структура ЕУ, САД, односно привредна структура најразвијенијих земаља света попут Швајцарске, Немачке или Јапана. Међутим, да ли треба као репер узимати привредну структуру других земаља или интеграција? Одговор је негативан због тога што је такву привредну структуру просто немогуће достићи, јер свака земља (или интеграција попут ЕУ) обилује својим структурним специфичностима. Следствено томе, Република Србија мора правити сопствену стратегију реструктурирања, која ће пак уважити све њене структурне специфичности.

Како ћемо онда бити сигурни да ли се променом привредне структуре приближавамо или удаљавамо од њеног оптимума?! Најпростије образложење би се могло свести на следеће: прво, привредна структура се подешава у правцу смањивања платно-билансног дефицита; друго, привредна структура се помера у правцу повећања конкурентности привреде; треће, нова привредна структура мора смањивати превисоку стопу незапослености у привреди Републике

Србије; четврто, структурна трансформација мора коинцидирати са релативно високом стопом привредног раста, по чему ћемо бити сигурни да се она дефинитивно креће у добром смеру и, коначно, нова привредна структура мора доприносити повећању стандарда становништва у крајњој инстанци.

Да би могли говорити о таквом реструктурирању привреде Републике Србије, мора постојати ваљана стратегија, а она ће се базирати на ваљаној SWOT анализи.

Табела 1. SWOT анализа

Table 1. SWOT analysis

Предности	Шансе
1. географски положај	1. потпуније искоришћење капацитета
2. природни потенцијал	2. трговински споразуми са Русијом, ЕУ и ЦЕФТА
3. културно и историјско наслеђе	3. унапређење инфраструктуре
4. сировинска основа	4. боља комуникација научно-истраживачких институција и привреде
5. стручна и јефтина радна снага	5. олакшани приступ развојним фондовима ЕУ
6. релативно висок привредни раст	6. повећање промотивних активности и подизање имица привреде
7. потенцијали за развој људског капитала	
8. Динамичан сектор МСП	
Недостаци	Опасности
1. неповољна структура привреде и извоза	1. успоравање светске привреде због глобалне кризе
2. ниска конкурентност и слаб имиџ земље	2. заостајање у транзицији
3. неискоришћеност производних капацитета	3. политичка нестабилност
4. висок политички ризик	4. погоршање односа размене и повећање дефицита текућег биланса
5. недостатак инвестиција	5. заостравање регионалних диспаритета
6. слаба повезаност научноистраживачких институција и привреде	6. неповољни демографски трендови
7. високо учешће личне потрошње у друштвеном производу	7. успоравање прилива СДИ
8. превелика и неефикасна државна администрација	8. незаокруженост привредног система и грешке у економској политици
9. слаба правна држава и корупција	9. велика задуженост земље

Извор: допринос аутора.

Највећа компаративна предност Републике Србије је дефинитивно географски положај, природни потенцијал и историјско и културно наслеђе. Србија је раскрсница најзначајнијих паневропских коридора, од којих посебно мислимо на Коридор 10 као најкраћу интерконтиненталну конекцију Европе и Азије (преко крака Ц). Ово су све предуслови за развој веома перспективних терцијарних грана, као што су туризам и саобраћај, али и пољопривреде и индустрије. Република Србија, међутим, ни издалека није искористила ове компаративне предности.

Стручна и јефтина радна снага је значајна предност коју Република Србија поседује, а такође су присутни и велики потенцијали за развој људског капитала.

Динамичан и флексибилан сектор малих и средњих предузећа (МСП) је у новим околностима значајан предуслов бржег привредног развоја и може се рећи да Република Србија тај потенцијал поседује.

На крају, без обзира на то што га рачунамо полазећи од релативно ниске стартне основе, привредни раст Републике Србије је од 2000 до 2007. године био релативно динамичан, што је предуслов за озбиљније структурне промене које треба предузети.

Да би привредни развој био што интензивнији, морају се искористити и шансе, тј. могућности које се привреди пружају. У случају Републике Србије идентификовали смо неколико њих. Споразуми о слободној трговини са ЕУ, Русијом и СЕФТА споразум, велика су шанса пре свега за повећање извоза, а затим и за промену структуре спољне трговине уопште. Наравно, бесцарински приступ веома значајним тржиштима шанса је која се не сме испуштати. Такође, ови споразуми омогућавају и повољнији увоз неопходних репроматеријала, а могућ је и интензивнији трансфер технологије.

Уколико Република Србија буде потпуније користила своје капацитете (поготово у пољопривреди и индустрији), то може бити велика шанса за убрзавање привредног раста у будућем периоду.

Унапређење и изградња инфраструктуре је од великог значаја за даљи привредни развој Републике Србије. Од инфраструктуре зависе скоро сви сектори привреде, а поготово индустрија, саобраћај и туризам. Сем тога, сама инфраструктурна изградња има значајан мултипликативни ефекат (поготово на грађевинарство и прерађивачку индустрију).

Република Србија мора учинити велики напор у правцу подизања свог економског имиџа у свету, који је деведесетих година XX века прилично нарушен. Промотивне активности и јака економска дипломатија су у овом смислу од изузетног значаја.

Хумани капитал који се сматра да је нашом компаративном предношћу, мора бити продуктивно каналсан у привреди. То значи да је неопходна боља комуникација научноистраживачких институ-

ција и привреде како се не би догађало да на једној страни имамо велики суфицит кадрова, а на другој, опет екстрем, дефицит неких других неопходних профила.

Република Србија на свом путу ка пуноправном чланству ЕУ мора перманентно радити на развијању људског капитала, па треба искористити и бројне развојне фондове ЕУ којима је последњих година олакшан приступ, поготово када су земље Западног Балкана у питању. Сем тога, ови фондови се односе и на неке друге развојне приоритете као што су развој предузетништва, унапређење прекограничне сарадње, итд.

Што се недостатака у SWOT анализи тиче, истичемо да се главни недостаци односе на неповољну структуру привреде и извоза, ниску конкурентност и слаб економски имиџ земље, и недовољну искоришћеност производних капацитета. Оно што је посебно занимљиво истаћи, а ради се о веома великом недостатку, који додуше не спада у ред економских, јесте велики коефицијент политичког ризика у Републици Србији који сигурно обесхрабрује већи уплив страних директних инвестиција у земљу. Ако овоме додамо и превелику и неефикасну државну администрацију, слабу правну државу и корупцију, довољно је да се схвати да амбијент у коме би требало развијати једну привреду ни мало није сјајан, а камоли атрактиван.

Од економских недостатака истаћи ћемо још и превелико учешће личне потрошње у бруто домаћем производу. Наиме, привредни раст у Републици Србији последњих година вођен је углавном личном, а не инвестиционом потрошњом, што би могло у будућем периоду да се негативно одрази на привредни раст и на повећање дефицита текућег биланса.

SWOT анализу завршавамо коментарисањем опасности, а идентификовали смо неколико кључних.

Успоравање светске привреде због глобалне економске кризе последњих година, сигурно да не иде на руку интензивнијим структурним променама, нити пак променама у смислу побољшања структуре спољне трговине. Та чињеница може бити јако повезана и са додатним успоравањем транзиционог процеса, који је у случају Републике Србије недопустиво спор, па је због тога она земља „закаснеле транзиције“. Заостатак у транзицији значи и заостатак у власничкој трансформацији, а то даље упућује да привредни систем не може бити комплетиран и заокружен до краја.

У условима глобалне економске кризе и кашњења у транзиционим активностима никако не би требало додавати и политичку нестабилност, што је у Републици Србији управо случај. Политичка нестабилност може бити велика опасност чак и за далеко развијеније земље света, као и оне које су своју транзицију одавно завршиле, јер може успорити привредни развој, смањујући атрактивност послов-

ног окружења, а велике су шансе у таквим околностима да се чине и промашаји у економској политици.

Факат је да се у Републици Србији односи размене погоршавају последњих година и да је дефицит текућег биланса забрињавајуће висок. То даље утиче и на спољни дуг који је већ одавно ушао у „опасну зону“, што може бити велика опасност по даљи развој привреде, која мора у будућем периоду сервисирати огромна дуговања према иностранству.

Заоштравање регионалних диспаритета (који су тренутно убедљиво највећи у Европи), чему у многоме доприносе и неповољни демографски трендови, огроман је проблем који се мора што хитније решавати. Коначно решење се мора анализирати у дугом року, јер су регионални диспаритети толики да ће се смањивати у дугом временском периоду, пре свега јер су структурне природе. Активна улога државе је веома битна у решавању ових проблема и не само то, акције морају бити паметне и брзе.

Криза и политички ризик успоравају прилив страних директних инвестиција, без којих процес транзиције у Републици Србији неће моћи да се оконча, али утичу и на регионалну проблематику, јер у улози иностране акумулације могу позитивно утицати на промену привредне структуре у позитивном смеру, што ће се позитивно одразити и на регионални развој и једним делом на позитивне демографске токове.

ОСНОВНИ ЦИЉЕВИ И ПРАВЦИ СТРАТЕГИЈЕ РЕСТРУКТУРИРАЊА ПРИВРЕДЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Ако бисмо као основни стратешки циљ стратегије развоја привреде Републике Србије истакли динамичан и одржив привредни развој, као и повећање стандарда становништва, онда бисмо у парцијалној стратегији каква је стратегија реструктурирања привреде, као основни стратешки циљ могли истаћи да је то реструктурирање привреде и равномеран одрживи развој свих њених сектора (Влада Републике Србије, 2006). Равномеран развој сектора и читаве привреде ће бити могућ једино уз већу повезаност и међузависност сектора, јер што су сектори повезанији, веће су и могућности ширења развоја кроз читаву привреду (European Commission, 2009). Овакав глобални (основни) циљ ће се постићи само заједничком реализацијом мноштва парцијалних циљева од којих су најзначајнији:

1. стабилан и динамичан раст,
2. подстицање развоја индустрије и обнављање индустријских капацитета,
3. повећање запослености,
4. повећање продуктивности привреде,

5. смањење дефицита текућег биланса,
6. смањење регионалних диспаритета,
7. повећање конкурентности привреде.

Остварење парцијалних стратешких циљева омогућавају бројни стратешки правци који би требало да максимално скрате пут од компаративних предности до реализације горе поменутих циљева. Најзначајнији су:

1. завршетак власничке трансформације,
2. интензивније прикључивање ЕУ,
3. потпуније коришћење постојећих капацитета,
4. изградња и унапређење инфраструктуре,
5. унапређење људског капитала,
6. унапређење комуникације и повезивање науке и привреде,
7. подизање имица привреде кроз активну промотивну кампању,
8. унапређење правног система,
9. побољшање привредног амбијента за привлачење страних директних инвестиција,
10. повећање и промена структуре извоза,
11. заштита животне средине.

У SWOT анализи смо могли приметити да је један од недостатака управо непотпуно коришћење капацитета у привреди. Због тога је њихово потпуније коришћење један од важнијих стратешких праваца који би утицао на убрзање привредног раста.

Равномерно развијање свих сектора привреде биће могуће једино уз перманентно улагање у људски капитал. Ово питање је директно повезано и са питањем које се односи на јаче повезивање науке и привреде. Наиме, улагање у људски капитал јесте потребан, али не и довољан услов за привредни развој уколико тај развој људског капитала није праћен реалним потребама привреде за одређеним профилима.

Држава Србија би требало да предузме мере ка што бржем приближавању и прикључењу ЕУ, што је повезано са великим бројем критеријума које треба испунити. Улазак у ЕУ значи веће тржиште, веће инвестиције, бржи и лакши трансфер технологије и у крајњој инстанци стабилнији привредни раст. Такође, реструктурирање привреде у смислу стварања компатибилне привредне структуре са ЕУ, изазваће и промену структуре спољне трговине. Спољна трговина ће се мењати и уз помоћ активније економске дипломатије која је неопходна ради враћања и подизања имица српске привреде у свету.

Завршетак власничке трансформације и јасно одређивање титулара својине напослетку ће довести до учвршћивања привредног система Републике Србије који је дуго низ година имао неодређену

најважнију привредно-системску одредницу – својину. Реструктурирање и власничка трансформација јавног сектора је једно од најосетљивијих питања, чија реализација је у Републици Србији веома успорена, а креаторе развоја ставља у веома незавидну ситуацију. Дилема и двоумљење да ли и колико држава треба да се умеша у овај процес још увек је акутно и наилази на велике дебате и опречне ставове.

Изградња и обнављање инфраструктуре значајно је за све секторе у привреди, од пољопривреде, па до услуга. Не треба много објашњавати да изграђена и добро конципирана инфраструктура утиче на убрзавање привредног раста. У случају Републике Србије то би утицало и на повећање атрактивности за улагања будућих инвеститора, побољшање амбијента за пословање, али и на смањивање регионалних диспаритета у будућем периоду.

Институционална подршка је једна од најзначајнијих детерминанти реструктурирања привреде Републике Србије, јер од ње директно зависи утицај појединих фактора који утичу на овај процес. Чињеница је, међутим, да једна институција која би потпомагала сложени процес реструктурирања није довољна да би се на дужи рок осетили позитивни резултати. Због тога би требало да постоји читав низ, односно мрежа институција, које би стратегијски и оперативно креирале и пратиле све токове будуће структурне трансформације.

Унапређење правног система и коначно функционисање правне државе предуслов је развоја сваке земље. Поштовање легислативе и уговора, мања корупција, као и поштовање права интелектуалне својине позитиван су амбијент и за привлачење СДИ који у случају Републике Србије може подстаћи процес структурне трансформације.

ПОДСТИЦАЊЕ РАЗВОЈА ИНДУСТРИЈЕ – УСЛОВ УКУПНОГ РАЗВОЈА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Основни трендови развоја индустрије Републике Србије

У условима глобалних економских промена где процес терцијаризације означава савремене структурне промене, индустрија и пољопривреда смањују своје учешће у стварању бруто домаћег производа. То никако не значи да ови сектори и губе на значају. Напротив, њихов значај временом може само да расте, јер само компатибилни и чврсто повезани привредни сектори могу обезбедити стабилан и одрживи развој.

Посматрајући привредну структуру Републике Србије, уочавамо да је процес терцијаризације, такође, присутан што може да зава-ра и наведе на погрешан закључак да би привредни развој требало у наредном периоду наклонити искључиво на растући терцијарни сектор. Ово би решење било погубно за остале секторе, али и читаву привреду, која још увек одређује пут нове структурне трансформа-

ције. Запостављање стратешког примарног сектора (пре свега пољо-привреде) и секундарног (пре свега прерађивачке индустрије), до-вешће до успоравања развоја и терцијарних сектора, чији развој у ве-ликој мери зависи од осталих сектора. Овде посебно истичемо по-словне услуге које су директно зависне од развоја индустрије (Ага-дјеловић, Марјановић, Petrović-Randjelović, 2013).

Ако посматрамо развој индустрије у Републици Србији и ЕУ последњих година, схватићемо да се ситуација у Републици Србији знатно разликује од оне у ЕУ. Оно што су у ЕУ водећи индустријски сектори, а ту пре свега мислимо на машинску, електронску, фарма-цеутску, хемијску и текстилну индустрију, у Републици Србији су тек у развоју или гашењу. Машинска индустрија је једна од водећих грана индустрије у ЕУ, па је тако ЕУ водећи произвођач машинске опреме у свету. ЕУ је, такође, у врху када је електронска индустрија у питању (одмах иза Јапана и САД), а у фармацеутској индустрији је одмах иза САД. Нова индустријска политика ЕУ посебно истиче сле-деће циљеве:

1. конкурентност индустријских производа,
2. веће коришћење алтернативних извора енергије,
3. заштиту животне средине,
4. ревизију законодавства,
5. унапређење знања,
6. освајање страних тржишта,
7. ефикасније управљање структурним променама (Републички завод за развој, 2008).

Република Србија, међутим, дели судбину транзиционих зема-ља Југоисточне Европе, које су у другој половини деведесетих за ра-злику од ње бележиле релативно висок привредни раст (услед раста инвестиција, личне потрошње и извоза), што је довело и до значај-них промена у структури индустријске производње. Највећи пад уче-шћа имале су радно интензивне гране, а ту пре свега мислимо на прехранбену, текстилну и индустрију дрвета. Натпросечни раст има-ле су софистицираније индустрије засноване на коришћењу техноло-гије. Тренд раста индустријске производње у транзиционим привре-дама настављен је и у 21. веку. Обавезно треба истаћи и то да је убр-зани раст и извоз добрим делом заслуга приступа тржишту ЕУ, а значајни индустријски капацитети из ЕУ су пресељени у ове земље.

У наставку ће се посебно посматрати преткризни период (2001–2007) ради што адекватније, прецизније и једноставније стру-ктурне анализе индустријског сектора, без компликовања специ-фичним ефектима које је најновија светска економска криза имала на кретање привредне структуре скоро свих економија. Динамичан при-вредни раст Републике Србије у периоду 2001–2007. по просечној стопи од 5,5% заснован је, углавном, на расту сектора услуга.

Процес приватизације и реструктурирања изгледа да је највише погодио запослене у индустрији. Нето зараде у овом сектору су такође бележиле слабији раст од раста зарада у другим секторима током посматраног временског периода.

Генерално, главни узроци који су довели до замирања привредне, а самим тим и индустријске активности, јесу дугогодишња макроекономска нестабилност, распад СФРЈ, губитак традиционалних тржишта, НАТО агресија, недостатак инвестиција, технолошка изолованост услед санкција итд. Због свих ових, али и неких других фактора које овде нећемо спомињати, индустрију Републике Србије данас карактерише велико технолошко заостајање, нагомилани губици, велика неликвидност, низак ниво продуктивности, високи трошкови производње, вишкови радне снаге, ниска конкурентност, низак ниво маркетинга, незавршена власничка трансформација и нејасно и споро реструктурирање. У процесу неспретне транзиције, највише су погођени велики индустријски центри (гиганти) који су у ствари били и носиоци укупног развоја! Неоправдано кашњење у њиховом реструктурирању и приватизацији, при чему се давао примат неким другим пословним ентитетима, довело је до уназађивања великог броја региона којима ће бити потребно време да се опораве, ако је то сада уопште и могуће. Не треба пуно трошити речи око тога да је овакво стање условило и огромне регионалне диспаритете, са несagleдивим економским и демографским последицама.

Извор: Републички завод за развој, 2008, стр. 19;
Републички завод за статистику, 2014.

Графикон 1. Промене у структури прерађивачке индустрије

Figure 1. Changes in structure of process industry

Физички обим укупне индустријске производње последњих десетак година генерално је повећан. Прецизније, стопа раста индустријске производње мерена у периоду 2001–2007. године износи скромних 2,1% имајући у виду низак ниво индустријске производње деведесетих година. Прерађивачка индустрија као најзначајнији сектор индустрије Републике Србије (на кога отпада око 80% укупне индустријске производње), различито се понашала по подсекторима у периоду од 2000. до 2011. Највећи пад обима је у производњи радио, ТВ и комуникационе опреме, производњи одевних предмета и крзна, производњи производа од дрвета и плуте, производњи коже и обуће. Највећи раст бележи производња хране, производња кокса и деривата нафте, производња основних метала, производња намештаја. Вађење неметала и камена бележи највећи раст у оквиру групе „вађење руда и камена“, док вађење метала бележи највећи пад физичког обима производње.

Имајући у виду да преко 10% укупног броја радника у индустрији ради у секторима који бележе највећу дугогодишњу стагнацију, постаје јасно колико је ситуација озбиљна. Мере економске политике морају најпре бити усмерене ка ревитализацији ових сектора, јер би њихова даља стагнација имала шире негативне социоекономске импликације. Такође, терцијарни сектор у Републици Србији још увек нема такву апсорпциону моћ да прихвати десетине хиљада вишка радника из индустрије. Очигледно да ће држава морати да уложи изузетан напор у правцу реструктурирања горе поменутих сектора који су углавном радно интензивни.

Повећање производње и продуктивности је крајњи циљ будућих мера индустријске политике, а то даље значи да ће одређени број радника из ових сектора морати да се „сели“. Повећање продуктивности ових сектора ће дефинитивно ослободити вишак неквалификованих радника, који би можда своју шансу могли да потраже у сектору пољопривреде, јер тамо једино може бити продуктивна. Одређени пољопривредни сектори и одређени ниско технолошки сектори индустрије, попут текстилне индустрије, индустрије коже и обуће, индустрије дрвета и наравно прехранбене индустрије, имају врло чврсте интерактивне везе. Од једних (индустријских) зависи развој других (пољопривредних), и обрнуто. Оживљавање појединих индустријских сектора би довело до оживљавања и неких пољопривредних сектора, и обрнуто. На пример, оживљавање индустрије коже, обуће и крзна, позитивно би утицало на развој сточарске производње, која полако замире у регионима који су били традиционални произвођачи и који имају компаративних предности у овој производњи. То би даље дало позитиван развојни ефекат селу и његовом оживљавању, али и заустављању негативних демографских токова који су већ озбиљан проблем на релацији село–град. Такође, развој

села би утицао и на развој одређених (доходовно зависних) терцијарних делатности с тим у вези.

Један од фактора који битно утиче на динамику појединих сектора и на секторску реалокацију радне снаге, јесу зараде. Можемо закључити да је ниво зарада у „најкритичнијим“ секторима текстилне и производње коже и обуће, као и дрвној индустрији недопустиво низак, чак убедљиво најнижи у односу на републички просек зарада. Такође, производња радио, ТВ и комуникационе опреме, као и прецизних и оптичких инструмената има веома низак просек. Насупрот томе, дуванска индустрија има убедљиво највећи просек зарада, који је скоро 2,5 пута већи од републичког просека за индустрију, а следе производња канцеларијских и рачунских машина, производња кокса и деривата нафте, хемијска индустрија и прехранбена индустрија.

Препоруке за даљи развој

Веома је тешко дати било какве препоруке за оживљавање и подстицање индустријске производње у Републици Србији, јер се ствар у овом сектору прилично отела контроли. У раду ћемо, међутим, пробати да идентификујемо кључне акције економске политике у том смислу. У правцу доношења ваљаних закључака, илустративан ће бити и преглед који следи, на основу кога ћемо детаљније образложити неке своје ставове.

Уколико прерађивачку индустрију структурирамо према технолошким групама видећемо да ниско технолошки сектори чине око ½ укупне прерађивачке индустрије, а затим следе сектори средње ниске технологије (29%), средње високе технологије (15,5%), и на крају сектори високе технологије са свега 3,5%. Савршено је јасно да се са оваквом индустријском структуром тешко може ући у вишу фазу конкурентности. Велики проблем прерађивачке индустрије јесу управо сектори ниске технологије, који тренутно запошљавају највећи део радне снаге, имају најнижи просек зарада, а у исто време бележе велики пад производње и раст спољнотрговинског дефицита. Очито је да реструктурирање индустријског сектора треба почети управо овде, идентификујући гране које могу бити релативно успешне у међународној тржишној утакмици и оне које се налазе у „критичном“ стању.

Већ је више пута поменуто да је прехранбена производња, као и производња пића, најзначајнији индустријски сектор Републике Србије с највише запослених радника, релативно стабилним растом и високим зарадама, а бележи и највећи спољно-трговински суфицит. Ову стратешку грану, која је додуше у групи ниско технолошких, треба додатно подстицати и осавременјавати, како би перманентно повећавала продуктивност и све више учвршћивала свој значај у структури прерађивачке индустрије, али и правила позитиван ефекат на развој пољопривреде од које црпе сировине.

Производња дуванских производа је у групацији ниско технолошких сектора, сектор који је најпродуктивнији, има стабилан раст и убедљиво највећи просек зарада, што га чини веома атрактивним, па ће његово даље форсирање можда ићи и најлакше. Додатно ширење овог сектора је добро и због потенцијалног смањења дефицита који бележи и који није за потцењивање. Пољопривредна производња би и у овом случају требало да буде позитивно погођена његовим растом.

Издавање, штампање, репродукција, производња намештаја и поготово рециклажа, јесу сектори које ипак можемо сматрати перспективним. Сви они бележе раст, а сектор рециклаже и суфицит у спољној трговини, па ће у будућем развојном периоду све више добијати на актуелности.

Сви „перспективни“ сектори (у табели означени курзивом) морају бити максимално подржавани мерама економске политике, нарочито фискалне и монетарне, и ми мислимо да ће ово бити и најлакши задатак креатора економске политике Републике Србије, јер су се ови сектори прилично „очеличили“ у међународној утакмици. Напори у правцу њиховог развоја биће у правцу њиховог перманентног подстицања.

Међутим, један од најакутнијих проблема привреде Републике Србије јесу ниско технолошки сектори текстила, коже и обуће, производње дрвета и папира. Ови „критични“ сектори бележе огроман пад производње, продуктивности и извоза. Просек зарада им је убедљиво најнижи, а још увек упошљавају огроман број радника. Не треба много трошити речи да ће њихово реструктурирање морати да буде најхитније, али и најкомплексније, јер ће огроман број радника морати да се реалоцира из ових сектора. Проблем је дакле двострук: с једне стране покушај да се подстакне производња уз већу продуктивност, а са друге решавање проблема вишка радника. Јасно је да су нека предузећа овог сектора толико изгубила корак да ће морати у стечај, али ће релативно здрава предузећа морати да буду максимално подржана експанзивним мерама економске политике. Овде пре свега мислимо на сектор производње одевних предмета, који и поред негативне стопе раста и најнижег просека зарада бележи суфицит у робној размени! Држава ће код ових „критичних“ сектора морати да користи снажну експанзивну фискалну политику у смислу ослобађања од пореза или давања различитих субвенција у циљу подстицања производње. Експанзивна монетарна политика у смислу кредитирања са минималним каматама би такође дала позитиван резултат. Вишак радника би решавала снажна социјална политика, без које би пакет подстицајне економске политике био непотпун. Експанзивна политика би такође позитивно утицала и на будуће привлачење страних директних инвестиција у овај сектор.

Сектор средње ниске технологије је други по значају када је прерађивачка индустрија у питању и на њега отпада скоро 1/3 индустријске производње. Највећи раст у оквиру њега бележи производња гуме и пластике и производња кокса и деривата нафте. Ово је релативно здрав сектор са прилично високим стопама раста, сем производње неметалних минерала која бележи благи пад.

Табела 2. Структура прерађивачке индустрије по технолошким групама

Table 2. Process industry structure by technological classification

Сектори	Просечна стопа раста 2001-2007	Структура запослених		Индекс просечних нето зарада		Спољ. тргов. салдо		Удео у укупној прерађив. индус.		
		2007	2012	2007	2012	2001-2007	2010-2012	2007	2012	
Ниска технологија	Прехрамб. произ. и пића	3.1	16.5	20.9	95.3	108.5	1955.3	2519	48	52
	Дувански произ.	3.4	0.5	0.5	249.7	227.9	-547.5	-86		
	Текстил. предива и ткан.	-8.3	3.7	2.1	34.6	60.2	-1288.2	-785		
	Одев. предмети и крзна	-17.5	4.3	7.1	31.6	53.1	293.6	452		
	Произ. коже и обуће	-9.4	2.6	2.9	45.9	53.7	-359.2	-87		
	Проз. од дрвета и плуте	-11.2	2.3	2.7	41.7	52	-444.9	-57		
	Производ. целулозе и папира	-1	1.7	2	67.5	95.8	-1488	-988		
	Издавање, штампање и репродук.	0	3.6	2.1	93.5	72.8	-267.6	-19		
	Произ. намеш. и разноврс. произ.	5.6	3.5	3.6	52.7	61.6	-348.8	284		
	Рециклажа	3.6	0.6	5	67.8	88.4	346.3	611		
Средње ниска технологија	Произ. од гуме и пластике	5.4	4.2	5.6	85.1	97	277.4	447	27.4	29
	Произ. од неметал. минерала	-0.5	4.8	4.4	78.8	88.4	-613.8	-428		
	Произ. основних метала	10.8	4.3	4.6	111.5	107.8	623	397		
	Произ. метал. произ. осим машина	1.4	6.8	10.2	63.1	74	-1090.5	91		
	Произ. кокса и дерив. нафте	14.6	0.9	1	143.8	232.5	-2247	-3332		
	Средње висока технологија	Хемијски произ.	8.8	5.4	4.8	122.7	119.7	-6688.3	-4260	23.4
Машине и уређ. осим елек.		-2.9	6.2	5.4	74.2	93.3	-5687.2	-2532		
Електрич. маш. и апарати		3.4	3.3	4.5	75.6	82.5	-858	-211		
Мотор. возила и прикол.		-0.4	5.2	6.9	61.9	74.8	-4606.9	-1852		
Остала саоб. средст.		-1.9	1.8	1.1	66.4	66.6	64.4	39		
Висока технологија	Произ. канцел. и рачун. маш.	-	1	2.9	136.2	99.2	-1569.9	-2047	1.2	3.5
	Радио, комун. и тв опрема	-20	0.8		48.8		-2231.1			
	Прециз. оптич. INSTR.	-2.6	1.2		46.9		-1435.2			

Извор: Републички завод за развој, 2008, стр. 16-44; Републички завод за статистику, 2014.

Трећи по значају је сектор средње високе технологије који чини 15,5% укупне прерађивачке индустрије. Овде од перспективних сектора истичемо производњу хемијских производа, производњу електричних машина и апарата и производњу осталих саобраћајних средстава. Производња машина и уређаја осим електричних, као и производња моторних возила су сектори на које треба обратити посебну пажњу. У принципу сви ови сектори су веома специфични јер захтевају релативно високу технолошку опремљеност производње, па је акција државе у смислу привлачења погодних стратешких партнера из развијених земаља овде од изузетног значаја. Јасно је да је модерна технологија *conditio sine qua non* развоја овог сектора, а она ће бити обезбеђена на два начина: трансфером из иностранства и путем снажног подстицаја научноистраживачких институција да се активно укључе у перманентан процес примењеног истраживања за потребе привреде. С тим у вези би финансијска подршка државе била од изузетног значаја, јер је сада веома скромна, а повезивање научних институција са привредом и стварање својеврсне „мреже“, добитна је комбинација у том смислу.

Република Србија дефинитивно има велики проблем са развојем високо технолошког сектора, који је најзаступљенији у најразвијенијим државама, које тај развој управо на њему и базирају. Биће потребан огроман временски период да овај сектор у Републици Србији постане доминантан, за разлику од садашњих скромних 3,5% укупне прерађивачке индустрије. Овакво мизерно учешће последица је тешког економског наслеђа и немогућности ослабљене државе да се хвата у коштац са скупим научно истраживачким подухватима. Наравно, оваква ситуација би требало временом да се мења, а издвајање из друштвеног производа у сврху подизања научно-технолошког нивоа земље би требало да буде трајни задатак државе.

Из свега наведеног, можемо дати одређене препоруке у циљу подстицања секундарног мега сектора.

Већ је постало потпуно јасно да је тренутно један од носећих сектора привредног развоја Републике Србије, сектор прехранбене индустрије и пића који је традиционално заступљен са највећим процентом у укупној производњи, запослености и извозу. Боље искоришћење капацитета ових индустрија, повећање продуктивности и стварање брэнда, будуће су акције од прворазредног значаја. Република Србија поседује велико знање и искуство у овом сектору, али још увек на иностраном тржишту нема јасну препознатљивост и своје главне брэндове.

Од ниско технолошких сектора као потенцијално пропулзивне истичемо рециклажу, која ће постајати све занимљивија у амбијенту повећаних еколошких критеријума. Можда би радну снагу из „критичних“ сектора требало преусмерити у овај сектор уз одређену пре-

квалификацију, јер он већ сада бележи суфицит у међународној трговини. Држава би морала активно да подржи овај сектор у будућем периоду.

Производња дуванских производа сама је по себи атрактивна, јер има највећи просек зарада у Републици Србији, па има места даљем развоју и повећању капацитета.

Најкритичнији сектор кога треба пажљиво и што хитније реструктурирати јесте текстилни сектор, производња коже и обуће, производња дрвета и целулозе. Огромна међународна конкуренција, дезинвестирање и губљење тржишта, довели су ове секторе у критичну етапу развоја, а ствар је утолико алармантнија јер је у њима заробљен огроман број непродуктивних радника који се морају реалоцирати. Хитним мерама државе се морају идентификовати потенцијално перспективна предузећа, која се свим силама експанзивне фискалне и монетарне политике морају оживети и даље подстицати. Ту пре свега мислимо на предузећа из области производње одевних предмета. Конкурентност ових производа треба да буде базирана на квалитету, а не на цени јер у том случају притисак ценовне конкурентности поготово азијских земаља би овај покушај учинио бесмисленим. Дакле, брендирање, квалитет и дизајн, а не цена и квантитет.

Посебно тежак задатак економске политике ће бити подстицање сектора средње високе, а поготово високе технологије. Треба поћи редом, од сектора средње високе технологије, јер смо у овом сектору имали традиционално развијене гране хемијске производње, производње моторних возила, транспортних средстава, машина и апарата, укључујући и електричне. Поред активног умрежавања научноистраживачких институција са овим делом привреде, и стварања „сопствених иновација“, држава мора створити повољан инвестициони амбијент за привлачење стратешких партнера из иностранства. Такође, акцијом „купујмо домаће“ у овом сектору уз пакет експанзивних мера фискалне и монетарне политике, сектори машинске и процесне индустрије би полако „хватали корак“. Можда би почетни импулс требало да дају и инфраструктурни радови у Републици Србији.

High-tech сектори су сектори о којима морамо већ сада активно размишљати, иако је њихов интензивни развој предвиђен у даљој будућности. Веће издавање државе у научно истраживање је основа развоја овог сектора.

Сем сектора прерађивачке индустрије, као потенцијално перспективан сектор може се издвојити и енергетика. Акцент треба ставити на обновљиву енергију, јер Република Србија има повољне природне услове за развој хидроенергије, еолске енергије, енергије из биомасе. Изградња нове енергетске инфраструктуре повољно би утицала на развој нарочито средње и високо технолошких сектора индустрије.

ЗАКЉУЧАК

За разлику од успешних транзиционих привреда које су увелико пуноправне чланице ЕУ, које су на време реструктурирале и специјализовале своју производњу захваљујући обимним реформама и упливу страних директних инвестиција, Република Србија се суочавала са различитим интерним и екстерним феноменима, који су уназађивали њену привредну структуру, то јест ометали структурну трансформацију. То је даље за последицу имало пад конкурентности српске индустрије, пад извоза, недовољан обим страних директних инвестиција. У структури прерађивачке индустрије Републике Србије најзначајније учешће има производња прехранбених производа и пића и производња хемијских производа.

У раду је, пре свега, анализиран предкризни период ради прецизнијег извођења закључака и идентификације пропульзивних индустријских грана, које би у новој стратегији реструктурирања привреде Републике Србије обавезно морале бити истакнуте.

Иако је физички обим индустријске производње последњих десетак година повећан, ипак је реструктурирање овог мега сектора у дужем временском периоду текло јако лоше. Због тога би требало што хитније препознати пропульзивне гране, које ће уз адекватан редослед приоритета бити подстицане. На тај начин би се привредна структура кретала ка њеном „оптимуму“, што би значило стабилан раст, позитивне реалокационе ефекте, смањење незапослености, повећање продуктивности и раст животног стандарда у крајњој инстанци.

ЛИТЕРАТУРА

- Arandelović, Z., Marjanović, V. i Petrović-Randelović M. (2013). Structural Changes in the Light of new Industrial Strategy. *Економика предузећа, септембар–октобар 2013* (373–385). Београд: Друштво економиста Србије.
- Влада Републике Србије. (2006). Национална стратегија привредног развоја Србије 2006–2012 [National Strategy of Economic Development of Republic of Serbia 2006-2012]. Београд: Влада Републике Србије.
- European Commission. (2009). *EU Industrial Structure 2009 – Performance and Competitiveness*. Luxembourg.
- Eurostat European Commission. (2009). *Economic Data Pocketbook 2-2009*. Brussels: Eurostat European Commission.
- European Commission. (2009). *EU Industrial Structure–Performance and Competitiveness*. Luxembourg: European Commission.
- Eurostat Yearbook. (2009). *Europe in Figures*. Luxembourg: European Economic Statistics.
- Eurostat European Commission. (2009). *European Business–Facts and Figures*. Brussels: Eurostat European Commission.
- Марјановић, В. и Петровић-Рањеловић, М. (2012). Стратегија реструктурирања привреде Србије [The Restructuring Strategy of the Economy of Serbia].

- Наука и светска економска криза, књига друга (97–87)*. Ниш: Економски факултет.
- Osampo, J. A. (2002). *Structural Dynamics and Economic Development. Social Institutions and Economic Development*. Netherlands: Kluwer Academic Publishers.
- Републички завод за развој. (2008). *Индустрија Србије 2008* [The Serbian Industry 2008]. Београд: Републички завод за развој.
- Републички завод за статистику. (2014). *Статистички годишњак 2013* [Statistical Yearbook 2013]. Београд: Републички завод за статистику.
- Commission of the European Communities. (2009). *European Competitiveness Report 2009*. Brussels: Commission of the European Communities.

Vladislav Marjanović, University of Niš, Faculty of Economics, Niš
Maja Marjanović, Niš

STIMULATION OF INDUSTRIAL DEVELOPMENT AS THE KEY DETERMINANT OF THE STRATEGY OF SERBIAN ECONOMIC RESTRUCTURING

Summary

Serbian economy has serious structural disorders, which result in negative tendencies in the balance of payments, employment, regional development, and the growth of gross domestic product. This requires a comprehensive development strategy for Serbian economy, on which the strategy of Serbian economic restructuring, as one of the most significant partial strategies, should rely. The implementation of the basic goals of restructuring strategy must reduce structural imbalances in Serbian economy and initiate a structural transformation that would help the structure of Serbian economy reach its optimum.

The main strategic goal of restructuring is economic restructuring and equal sustainable development of all its sectors, which would only be possible with better connected and mutually dependent sectors. Such a global (primary) goal will be accomplished only with a simultaneous realisation of many partial goals, the most important of which are the following: stable and dynamic growth, increased employment, increased economic productivity, reduced current account balance deficit, reduced regional disparities, and increased economic competitiveness.

In times of global economic changes, where the process of tertiarization signifies modern structural changes, industry and agriculture are reducing their share in creating gross domestic product, which certainly does not mean that these sectors are becoming insignificant. Unlike successful transitional economies, which are full members of the EU and which have restructured and specialized their production in time due to thorough reforms and inflow of foreign direct investment, Serbia was dealing with different internal and external phenomena, which downgraded its economic structure, i.e. disturbed its structural transformation. Today, Serbian industry is characterized by great technological backwardness, accumulated losses, insolvency, low level of productivity, high production costs, labour redundancy, low competitiveness, low level of marketing, incomplete ownership transformation, and abstruse and slow restructuring.

However, one of the crucial problems of Serbian economy is the low-tech sectors. These “critical” sectors record a large decrease in production, productivity, and exports, their average income is by far the lowest, and they still employ a large number of workers. It is now beyond obvious that restructuring is the issue of utmost urgency, but also of greatest complexity, because many employees will have to be reallocated from these sectors. Another crucial problem is the development of the Serbian high-tech sectors, which will someday carry not only competitiveness, but also the entire economic development.